

ling. Både konsekvens og tankekraft er imponerende, et værdifuldt bidrag til en stadig standende debat.

Troels Fink

Alex Foss: *Memoirer fra 1. verdenskrig*. Udgivet af Poul Melgaard og Erling Foss. (Carit Andersens Forlag, 1972). 158 s.

Den 24. januar 1920 blev Industrirådets formand Alexander Foss på vej fra et møde til et andet ramt af en hjerneblødning. Sygdommen satte punktum for hans aktive politiske indsats. Foss benyttede sin rekonvalescens til at diktere sine erindringer fra krigsårene 1914–1919, og det er disse erindringer, der nu er blevet udgivet af Erling Foss og Poul Melgaard.

Den periode erindringerne dækker havde for Foss været præget af en kolossal arbejdsbyrde. Ved krigsudbruddet i 1914 var han formand for Industrirådet, og som sådan blev han af indenrigsminister Ove Rode udpeget til at være medlem af Den overordentlige Kommission. Dermed blev han involveret i prisreguleringsarbejdet, som navnlig fra 1917 antog et betydeligt omfang. Dette arbejde varede for hans vedkommende indtil efteråret 1918, da han på grund af utilfredshed med prisregulerings politiske implikationer og som følge af stigende travlhed trak sig tilbage. I mellemtiden var han i 1915 blevet valgt til folketinget som repræsentant for Det konservative Folkeparti. Dets folketingsgruppe talte på det tidspunkt kun syv medlemmer, hvilket bevirkede, at ordførerskabsbyrderne blev meget tyngende. For at komme fri af dette søgte Foss i forbindelse med valget i 1918 over i landstinget. Det største arbejde ydede han imidlertid i forbindelse med vareudvekslingen med udlandet.

Mens Ove Rode var ivrig for at engagere statsmagten i reguleringen af den indenlandske handel, var udenrigsminister Erik Scavenius betydelig mere tilbageholdende med at engagere statsmagten i reguleringen af den udenlandske handel. Det bevirkede, at en stor del af arbejdet blev overladt til de store erhvervsorganisationer, som derved fik betydelig øget indflydelse – og arbejdsbyrde. Foss bar en stor del af denne, særlig fra 1917, hvor han blev formand for det nyoprettede organ Erhvervenes Fællesudvalg, der fungerede som en slags udenrigspolitisk pendant til Den overordentlige Kommission. Det havde vist sig nødvendigt at oprette fællesudvalget for at imødegå udlandets forsøg på at spille de forskellige danske hovederhverv ud mod hinanden.

Alexander Foss indtog altså en central placering i datidens politiske liv, og det er derfor i sig selv velmotiveret at udgive hans erindringer fra denne periode. Derimod er selve udgivelsen, altså den form erindringerne er blevet fremlagt i ikke god. Erindringerne blev, som indledningsvis nævnt skrevet efter Foss' hjerneblødning, og det har selvsagt sat sit præg på dem, først og fremmest derved, at de er blevet dikteret. På grund af sygdommen kunne Foss ikke selv skrive, og han måtte ikke arbejde ret længe ad gangen. Erindringerne er derfor blevet til, så at sige som en række fortællinger, og den mundtlige form er tydelig. Det gør dem på ingen måde mindre læseværdige, og det er derfor rimeligt så vidt muligt at lade teksten stå uændret, sådan som udgiverne har gjort. Til gengæld kræver denne fremgangsmåde såvel en indledning, der præsenterer Alexander Foss og ridser baggrunden for hans virke op, som en række noter,

der kan forklare de mange oplysninger i teksten, som i dag ikke længere er umiddelbart forståelige. Det er ikke sket. Bortset fra et kort forord, der kun vedrører udgivelsesprincipperne, gives der ingen introduktion, og det bevirker, at starten af erindringerne virker mærkelig brat og hovedkulds. Værre er at læsningen fra først til sidst vanskeliggøres af, at udgiverne ikke har forsynet teksten med noter. Den eneste kommentar, der gives, er en navneliste bag i bogen, og det er en ringe hjælp. For det første udelukkes på forhånd alle kommentarer, der ikke vedrører personer. For det andet er navnelisten ikke fuldkommen, den omfatter kun de i bogen omtalte danske personer, og af dem kun hovedparten. For det tredje er de oplysninger, der bringes i navnelisten, ikke altid særlig oplysende, fordi de tager sigte på at præsentere personen i al almindelighed og ikke gør rede for netop den side af personens virke, der er relevant for hans eller hendes optræden i erindringerne. F. eks. er det ikke nogen stor hjælp i navnelisten at læse, at Knud Sthyr er direktør, når han bogen igennem optræder som kontorchef i udenrigsministeriet. For det fjerde kan hjælpen være tvivlsom og i hvert fald tidkrævende, hvor der optræder flere personer af samme navn. Når der i teksten står Andersen, er der fire personer at vælge imellem i navnelisten. For det femte er navnelisten sine steder forkert. Således omtales på s. 10 en Weitemeyer, om hvem Alexander Foss fortæller, at han fungerede som fortrolig rådgiver for Arbejdsgiverforeningens formand N. Andersen, da denne nedlagde formandshvervet. I navnelisten identificeres han med R. E. Weitemeyer, men han gik på det pågældende tidspunkt i 3. g. og har næppe været im-

pliceret i formandsskiftet i Arbejdsgiverforeningen. Der må være tale om Carl Weitemeyer (1850–1924), der på det tidspunkt var direktør i Arbejdsgiverforeningen. På s. 81 omtaler Foss i forbindelse med skildringen af sit arbejde inden for det konservative Folkeparti et møde, der fandt sted hos Heine. Han identificeres i navnelisten med grosserer Carl Heine, men det kan ikke være rigtigt. Der må være tale om overretssagfører Laurits Heine (1867–1925), der var formand for Det konservative Folkepartis forretningsudvalg. Endelig identificeres den Mackeprang, som Foss s. 110 omtaler i forbindelse med den såkaldte oktober-adresse, med redaktør Edvard Mackeprang, men der må være tale om museumsdirektør Mouritz Mackeprang (1869–1959).

Udgiverne har valgt den retningslinje så vidt muligt at lade teksten stå. Alligevel har det været nødvendigt at foretage en række ændringer, både rettelser, tilføjelser og udeladelser. De fleste er rimelige og gør læsningen lettere og for så vidt er alt godt, men udgiverne begår den fejl, at de ikke følger en fast praksis m. h. t. at markere afvigelse fra manuskriptet. Rettelserne er overhovedet ikke markeret, tilføjelserne næsten ikke (kun de to fodnoter og henvisningen s. 100) og udeladelserne kun hveranden gang. Bogen ville have vundet betydeligt i værdi, hvis alle rettelser var blevet bragt som noter til teksten, alle tilføjelser markeret med skarp parentes og alle udeladelser markeret med . . . Som bogen nu fremtræder, er dens værdi som historisk kilde blevet svækket, uden at dens almenlæselighed er blevet tilsvarende øget. Dertil kommer, at udgiverne heller ikke synes at have fulgt en fast praksis m. h. t., hvornår de

foretager ændringer. F. eks. rettes stavemåden Colstrup i manuskriptet til bogens Collstrop (s. 93), mens på s. 96 navnet Schjøtt ikke rettes til det korrekte Schjødt – en fejl udgiverne har været opmærksomme på, eftersom den korrekte stavemåde forekommer i navnelisten. Tilsvarende forholder det sig med dateringerne. Den fejlagtige datering s. 113 af Askovmødet er ikke blevet rettet, mens på s. 17 manuskriptets datering søndag d. 4. er blevet rettet til søndag den 2. Der er tale om august 1914 og et opslag vil vise, at søndag var den 2. Til gengæld har denne rettelse afstedkommet en anden fejl. På s. 18 daterer Foss en begivenhed til næste morgen. Efter rettelsen er det = 3. august, mens det efter manuskriptet (søndag den 4?) er = 5. august, og det sidste er rigtigt (se s. 16 f. n. og s. 17. f. o.).

Det fremgår af manuskriptet, at Alexander Foss havde tænkt sig at fremskaffe en række oplysninger til brug ved udarbejdelsen af erindringerne. Flere steder har han ladet plads stå åben til en dato eller omtalt et dokument, som han har ønsket at citere. Udgiverne har valgt ikke at citere disse dokumenter, idet de dog gør en undtagelse s. 89–90 og i øvrigt henviser særligt interesse til »Dansk Industrieretning 1915–1918« og »Hovedtræk af Industrirådets historie 1910–1935«. Det havde været at foretrække, om udgiverne i stedet havde fundet dokumenterne frem og bragt dem i bogen, for det første fordi langt fra alle de dokumenter, Foss ville have bragt, kan findes i de to anførte værker, og for det andet, fordi udgiverne i en række tilfælde har udeladt manuskriptets udtrykkelige henvisninger, således at man ikke af bogen kan se, at Foss havde tænkt sig at bringe et

citater på det pågældende sted. I en række tilfælde har udgiverne tilføjet konkrete oplysninger, fortrinsvis dateringer, som Foss ikke kunne huske, da han dikterede erindringerne, men heller ikke her er der fulgt nogen fast praksis, idet teksten i andre tilfælde er blevet tillempet, så det ikke ses, at Foss havde tænkt sig en præcisere udformning. Endelig er der foretaget tilføjelser, som er uden hjemmel i manuskriptet. S. 106 »Omtrent samtidig med . . . kunne Industrirådet optage kampen mod Den overordentlige Kommission. Det var mig klart, at stillingen i længden var ganske uholdbar.« Den sidste sætning findes ikke i manuskriptet, og er fuldstændig overflødig. S. 17–18 omtaler Foss den baltiske udstilling, »der sigtede på at nærme Tyskland og Sverige til hinanden på Danmarks, Ruslands og Norges bekostning . . .« Rusland og Norge står for udgivernes regning. De nævnes ikke i manuskriptet.

Hvad udeladelserne angår gælder, at de fleste forekommer rimelige. Det drejer sig om bemærkninger vedr. forhold af mere privat karakter. Således markeres der s. 65 en udeladelse i forbindelse med omtalen af unge Benzons, og den er velbegrundet. Til gengæld burde man være gået konsekvent til værks og helt have udeladt omtalen af unge Benzons, fordi de to linjer, der nu står tilbage, er helt interesseløse. Mere betænkelig er en udeladelse s. 79 af nogle refleksioner, Foss har gjort over den nervøsitet, der greb især jøderne i Danmark ved 1. Verdenskrigs udbrud, og over egenskaber, som han synes karakteriserer jøderne. Der ligger efter min vurdering ingen antisemitisme i disse betragtninger, og da de bidrager til en karakteristik af såvel tiden som Foss, forekommer det forkert at udelade dem. Mest betænke-

lig er dog en stor udeladelse i forbindelse med kapitlet om Det slesvigske spørgsmål. Det fremgår ikke, at s. 117–118 gengiver et særligt ark (81 a), der er vedlagt erindringerne og ikke organisk indføjet i dem. I bogudgaven erstatter det en passage fra de kontinuierlige erindringer, som helt udelades. De to passager er ikke identiske, og da den i bogen bragte (ark 81 a) er blevet til som korrektion og supplement til den oprindelige, bliver det umuligt at få en præcis forståelse af erindringerne på dette punkt, da man ikke kan sammenholde de to fremstillinger. Således fremgår det ikke, at Foss' indledende bemærkning »Min politik i Paris var klar nok,« har karakter af at være en præcisering af hans tidligere fremstilling. Dertil kommer, at udeladelsen ikke er blevet fulgt op. På s. 118 skriver Foss: »I Paris havde jeg som sagt straks besøg af den lille Mme de Quirielle ...« Dertil vil læseren indvende, at det har ikke været sagt, og det er rigtigt, hvad bogen angår. Derimod har det været nævnt i manuskriptet i det udeladte stykke, og udgiverne skulle derfor have taget konsekvensen og udeladt ordene »som sagt« på s. 118. Som det nu står, efterlader det indtrykket af, at Foss ikke kan huske, hvad han har sagt, og hvad han ikke har sagt, og derved gøres der ham uret.

Sammenfattende må man sige, at den læser, der skal bruge erindringerne i videnskabelig sammenhæng, ikke kan nøjes med bogen, men må konsultere manuskriptet. Den læser, der går erindringerne igennem for deres egen skyld får selvfølgelig et udbytte af dem, men slet ikke det, han eller hun kunne have fået, hvis de var blevet forsynet med indledning og kommentar.

Jørgen Fink

Harald Jørgensen: *Genforeningens statspolitiske baggrund. Tilblivelsen af Versaillestraktatens slesvigske bestemmelser.* (Historisk Samfund for Sønderjylland, 1970). 417 s.

Med denne bog har landsarkivar, dr. phil. Harald Jørgensen ydet sit særdeles vægtige bidrag til fejringen af genforeningsjubilæet i 1970. Hans arbejde med afhandlingen har stået på gennem lang tid, idet han – som han oplyser i forordet – allerede o. 1950 begyndte at indsamle materiale med henblik på at skildre gennemførelsen af Nordslesvigs genforening med Danmark i 1920. Det vil sige, at han rettede sin forskning mod årene 1918–20. Denne plan har han imidlertid af flere grunde afstået fra at realisere i denne omgang, og i den foreliggende bog har han koncentreret sig om at følge tilblivelsen af de slesvigske bestemmelser i Versaillestraktaten.

En vanskelighed ved at realisere denne målsætning ligger i, at det ikke er muligt at inddrage akter fra fredskonferencens arkiv. Versaillestraktatens arkivalier skal efter den tyske besættelse af Paris i 1940 være ført til Tyskland og der i stort omfang være gået til grunde. Harald Jørgensen har derfor stort set måttet holde sig til det materiale, der er publiceret i 1926 af André Tardieu i samarbejde med Fr. V. Jessen, »Slesvig på fredskonferencen 1919–20«. Det er en fortræffelig udgave, præget af det kendskab til fredskonferencens behandling af det slesvigske problem, som Tardieu erhvervede sig i sin egenskab af formand for den belgiske kommission, hvortil sagen henvistes.

De franske arkiver har været lukket for Harald Jørgensen, så han har ikke ad den vej kunnet komme bag